

Členek na prstih je stávica ali čuntíeu, hrustanec je räménščavec. Otrok, ki so ga dali v rejo, je skrmlänäk. Za ceremonijo sem slišala dva izraza: präcimba in obrlénc. (Obrenc sem zapisala tudi na Jezerskem.)

Iz cerkvenega govora so v rabi prédganca, spovedárnica, svéstvo (monštranca), ukóruš (kor). Mavrici pravijo božadóga. Pámetnica pomeni korobač (prim. pametivo).

Najemnina je árenda, bajtar kúčar, župan pa rihtar. Iz časov, ko je prekmurski kmet služil madžarskim grofom, je ostala beseda béroš (hlapec na veleposestvu, ki je plačan s pridelki).

Oš ä piti pomeni objeti. Krojač ošäpi, ko vzame mero. Objeti v znamenje ljubezni pa izraža obínouti. Za kam se odpravljaš? sem redno slišala kama se pákivaš? Če čujejo pri mrliču, vöröstüvljejo (madž.). Za sramežljiv rabijo nesramen. Umazan, knjižno tudi omadeževan, je ftäpäni (neftäpäna Mati božja). Razgaljen je rezgäjgani, neumen klüknjäni. Noseča žena je črváta (črvou pomeni trebuš) ali šörka (široka). Zaimek drug nadomešča äjni (prim. ino-), adverba dokler in nazadnje se glasita pokéč in pokäsnič. Kdor dela velike korake, stopa náduze (na dolgo).

V Bakovcih so mi pripovedovali, da je prišla »deklína po dáräie«, to se pravi, da je prišla vabit na poročno gostijo. Ob tej priložnosti ji v vsaki hiši kaj dajo.

Zelo mi je všeč reklo poštäníe van dan ali poštäníá ste v rejdni, ki mu sledi kaka manj dostojna beseda ali stavek. Nastopa torej v pomenu: oprostite, pardon!

Ocene in poročila

ČLOVEK — UMETNIK

Odločno dvomim o vrednosti kritičnega početja, ki ga odlikuje neutemeljena odklonilna, kretnja skorajda celotnega načina in rezultata Pogovorov¹ in za katero je značilen takšenle notranji red: Iz celotnega teksta, ki ga kritiziraš, si izbereš nekaj podatkov za to, kar hočeš dokazati, in tako dobljeni dokaz posplošiš kot veljavno formulo za celotno delo. Ta, danes že žloglasna formula je drastičen primer pozitivistične metode. »Razumeti pesnika iz njegove determiniranosti v času in prostoru« imaš za izključno pozitivistično stremljenje in, ko slednjič s svojim ocenjevalnim postopkom potrdiš »nemoč pozitivističnega prizadevanja v iskanju stvarnega temeljnega rezultata«, odložiš pero. Z milo sodbo, da globina spoznanja stavlja sodbam meje, se želim izogniti podrobnejšemu razčlenjevanju označene kritične metode in njenega plodu².

Naslov knjige Marje Boršnikove že sam deloma nakazuje vsebino in pot do nje: gre za preverjeno in v dialogu ujeta pesnikovo osebno gradivo, ki bo služilo bodoči monografiji. Dr. Boršnikova, avtorica Pogovorov, izrečno

¹ Marja Boršnik, Pogovori s pesnikom Gradnikom, Maribor 1954. Založba Obzorja, št. 156 + (IV).

² Miklavž Prosenc, Razmišljanja o Pogovorih, Beseda 1955, str. 245 itd.

poudarja, da so le-ti samo gradivo (str. 106). Čeprav, tako menim, nekateri odlomki v knjigi te omejitve ne vzdržijo, moremo presojati Pogovore predvsem z vidika gradiva, seveda s pristavkom, da vrednotimo delo po tem, kar je, ne pa po tem, kar hoče biti. Zatorej bo oceno nenehno spremljalo dvoje vprašanj: prvič, ali imajo Pogovori, kakršni so, sploh kakšen literarnozgodovinski smisel in pomen, ali so torej znanstveno upravičeni, in drugič, kakšne metode in načela literarnozgodovinskega dela se v njih uveljavljajo, zakaj od njih je v veliki meri odvisna tehtnost in vrednost samega gradiva.

Temeljni nagib, ki je sprožil dvogovor med znanstvenico in pesnikom, je zapisan v uvodnem odstavku knjige in slove: kje so prvine pesnikovega doživljanja, kje zarodek njegove rasti.

V naši moderni liriki je Gradnik pesnik tolikšne teže in svojskosti, da nas vedno znova sili k razmišljanjem in pogovorom o življenjskih osnovah svoje poezije. Zato ni slučajna ali poljubna »radovednost«, če si znanstvenik, ki pripravlja monografijo o njem, skuša dopolniti svoje sodbe in dognanja s pesnikovimi izpovedmi. Biopsihološka in sociološka raziskovanja Gradnikovega rodu in njega samega, oris značilnosti zemlje, na kateri je zrastel, razbor sociološke strukture okoliškega življa, ki se je usedel v mladostno psiho z vsemi svojimi moralnimi, idejnimi in pedagoškimi načeli, skratka, razčlenitev vseh objektivnih silnic, ki so oblikovale duhovni svet mladega Gradnika, je v Pogovorih nujno poglavje, saj je v precejšnji meri potrebno za pojasnjevanje osnov pesnikovega doživljajskega sveta in načina doživljanja. Ne samo moderna psihologija in vzgojna praksa, temveč tudi umetniki sami razkrivajo vpliv in pomen svojih otroških, socialnih in drugih reakcij na ustvarjanje (Cankar, Voranc, Gorki). Tudi Gradnik poskuša razložiti trpkost in turobno težino svojih pesmi z »neveselo mladostjo« (str. 21), ki jo je prebil zaradi telesne in duševne lakote. Razumljivo je, da je to le delna utemeljitev. Toda v njej je kaplja resnice in zato je gradivo, ki jasno razgrinja otroško okolje, dom in rod, literarnozgodovinsko utemeljeno. Plastično so prikazane sile, ki so klesale Gradnika človeka in ki so vplivale na Gradnika pesnika.

Menim pa, da Gradnikova otroška življenjska podoba ne bi nič trpela na popolnosti, če bi bila ta ali ona spominska drobnost iz te dobe izpuščena. Nekaj takih drobnosti v gradivu, ki jih dopušča pogovorna oblika, bo ostalo brez vpliva na monografijo. Toda zaradi njih še nismo upravičeni sklepati, da so takšni podatki znanstveniku enako pomembni kot tisti, ki bodo zidaki monografije, in da smo zaradi njih dobili nesmotrn plod pozitivistične metode.

V nadaljnji vsebini Pogovorov razvršča dr. Boršnikova pomembno gradivo o dozorevanju Gradnikove zavesti v področjih, kot sta oblikovanje svetovnega nazora in odnos do narodnosti. Gradnikove izjave kažejo, da nikoli ni mogel docela prestopiti meje dualističnega nazora, da pa je že kot mladostnik zavračal konfesionalnost. Prav iz te dobe izvira tudi njegova močna nacionalna osveščenost, ki ni ostala brez vpliva na njegovo liriko.

Obseg literarno izobrazbenih podatkov je znaten, vendar ni suhoparno razvrščen, temveč je tako razčlenjen, da razodevajo Gradnikove ocene posameznih literarnih umetnikov, slikarjev in glasbenikov, ki jih je duhovno srečaval, nekatere značilnosti njegovega načina dojemanja življenja in umetnosti ter lastnega ustvarjanja (str. 46—55). Ako kdo vrta za umetnostno izobrazbenimi vplivi, ravna po tisti nezmotljivi znanstveni zavesti, ki šteje

umetnika sicer za enkrat, vendar ne v svoji enkratnosti od preteklega in sodobnega literarnega življenja izoliran pojav. Ta dialektični vidik, ki odlikuje celotne Pogovore, je tudi na tem področju osnovno raziskovalno načelo.

Literarni zgodovinar, ki pojmuje umetnikovo življenje in delo ter življenje okrog njega kot dialektično celoto, se ne more odpovedati raziskovanju tistih dejanj, s katerimi je umetnik posegal v narodno in družbeno življenje izven področja svoje umetnosti. Gradnikova tovrstna dejanja sta dooločevala njegov poklic in narodnostni položaj primorskih Slovencev. V Pogovorih je razvidno, da se je skozi sodniški paragraf včasih zasvetilo pesnikovo srce; s spretno avtoričino roko je pesnik plastično vpet v nacionalnopolitične boje goriških Slovencev do primorske tragedije 1918. leta in pozneje.

Dejal sem, da je avtoričino stališče, češ da gre v Pogovorih samo za gradivo, preskromno, zakaj kakor v prvih štirih poglavjih kvantitativno prevladujejo Gradnikove spominske izpovedi, tako se od poglavja Padajoče zvezde njun pogovor kvantitativno izenači, avtorica pa vsestransko odkriva in presoja svetovnonazorske osnove, estetsko in idejno vsebino in moč Gradnikove lirike ter skuša dobiti zanjo poleg objektivnih, priložnostnih pobud zlasti intimne doživljajske osnove. Vrednotenje je stvar kritičnega odnosa do obravnavanega gradiva — zatorej prevladuje od tega poglavja do konca knjige ob iskateljski še polemična, literarnokritična metoda. Iskanje objektivnih in subjektivnih osnov Gradnikove lirike je v Pogovorih znamenje težnje, dognati čimveč zanesljivih konkretnih temeljev njegovega umetniškega sveta. Res je, da umetnine brez poznanja družbenih razmer, v katerih je nastala, večinoma v celoti ne dojameš. Enostransko pa bi bilo prenašati Engelsovo izjavo, da se je naučil iz Balzaca več ekonomije kot iz francoske (utopistične!) sociologije, na metodiko literarne zgodovine. Zatorej so pesnikove izjave, ki sledijo iz omenjenih vprašanj, lahko dragoceni podatki za literarno zgodovino, če so in kadar so iskrene. Vrsta Gradnikovih pesmi je dobila bolj ali manj jasne komentarje, ki pa niso omejeni le na te pesmi, temveč osvetljujejo celoten Gradnikov zaris v konkretne družbene in politične prilike, v katerih je ustvarjal. Seveda niso niti avtoričine niti pesnikove sodbe o doživljajskih osnovah njegovih pesmi in zaključki na podatkih o drugi Gradnikovi dejavnosti dokončne. Dr. Boršnikova to posebej poudarja (str. 74). Pesnikova korespondenca in morebitni drugi podatki bodo mogoče marsikaj spremenili, dopolnili ali pa ovrgli. Toda psihološke značilnosti pesnikove izpovedi ta možnost ne zmanjšuje.

Polni iskrivega in prodornega duha so zlasti tisti odlomki Pogovorov, kjer avtorica s pesnikovo pomočjo razklepa svetovnonazorske osnove njegove lirike. Na Gradnikovo temotno, neveselo naravo je močno vplival Schopenhauerjev pesimizem. Ne bi se pa upal trditi, da ga je Schopenhauer pahnil vanj (str. 77), pač pa je bolj verjetno, da je le s svojo ideologijo potrdil pesnikovo svobodno dojetje in presojanje življenja med razkrajanjem svetlih človeških teženj v času svetovne vojne. Schopenhauerjev pesimizem je nastal ob razcvetu buržoazne družbe, Gradnikov pa ob veliki krizi kulture in morale te družbe. Oba imata subjektivno in objektivno osnovo. Gradnikove izpovedi o značaju lastnega filozofskega presojanja življenja so za literarnega zgodovinarja nemajhen ključ za spoznanje in razlago duhovne strukture njegove lirike, zlasti tam, kjer se v njej dotikoma srečujeta kategoriji življenje in

smrt. Iz tozadevnega izpovednega gradiva je v Pogovorih tudi razvidno, da je Gradnik preboleval pesimizem tako, da se je odmikal od realističnega pojmovanja življenja in prehajal k poduhovljanju, kar je zlasti očitno v zbirki Večni studenci. Tu se je srečal z literarno ideologijo o »novi stvarnosti«; ta nima nič skupnega n. pr. z Vorančevo in Kranjčevo in je dualistično koncipirana.

Sodim, da je svetovnonazorski sestav Gradnikove lirike temeljito razčlenjen. O njej ne bodo potrebne hipoteze, kakršna je n. pr. v tej knjigi izrečena o morebitni sovisnosti med Schopenhauerjem in Prešernovimi pesmimi Slovo od mladosti in Sonetje nesreče. Več vprašanj, usmerjenih na Gradnikove intimnosti, je ostalo iz razumljivih razlogov odprtih. Slovenska literarna zgodovina se jim kdaj kasneje ne bo mogla izogniti, kakor tudi ne n. pr. problemu Gradnik-Voranc, ki v tej knjigi ni obdelan.

Gradnik je kot umetnik vključen v razvojno črto slovenske moderne lirike zadnjih šestdesetih let. Originalna doživetja, vlita v svojsko, nelahkotno dikcijo, mrakoben čustveno-miselni ogenj, ki sili iz njegovih verzov, velika pesnikova erudicija in razgledanost po svetovni liriki — vse to, kakor kažejo tudi Pogovori, daje našemu pesniku med posameznimi, duhovno in stilno različnimi smermi naše poezije od »moderne« dalje samostojno in nikakor ne sopotniško ali eklektično obeležje. Ako so v njegovi zgodnji liriki tudi sorodnosti z drugimi slovenskimi umetniško pomembnimi poeti, še ni zadostnega razloga, da bi mu odrekli samostojnost, originalnost.

Vsebina knjige Pogovori s pesnikom Gradnikom je odtis dveh duhov: gradečega in umetniško stvarniškega duha ter skeptičnega, raziskujočega in znanstveno ustvarjalnega duha. V njej ne vlada suhoparna racionalistična abstrakcija, temveč živa, temperamentna obravnava pesnikovih izpovedi, znanstvena prizadetost in ljubezen do umetnika in njegovega dela. Zbrano gradivo je, razeh redkih primerov, bistveno za smotrno in znanstveno delo literarnega zgodovinarja. V tem leži tudi vrednost celotne metode, po kateri so Pogovori ubrani in ki o njej razpravljata dr. Boršnikova in Gradnik (str. 105—111). Ker pa sem svoje pojmovanje literarne zgodovine razložil v posebnem članku, ne kaže, da bi se vračal k istemu predmetu z razčlenjevanjem avtoričinih literarnozgodovinskih načel.

Franc Zadravec

NOVA IZDAJA CANKARJA

Lepi vrsti zajetnih in okusno opremljenih zvezkov Cankarjevih Izbranih del*, ki krase naše knjižnice in vabijo h globljemu spoznavanju velikega pisatelja, se je pridružil osmi. Z njim urednik zaključuje izbor Cankarjeve leposlovne proze, povesti in črtic, ki jo bosta dopolnila še po en zvezek dramatskih del in kritično polemičnih spisov.

Zadnji izšli zvezek je vsebinsko tesno povezan s prejšnjim, sedmim. V obeh gre pretežno za dela osebnoizpovednega značaja, ki jih je pisatelj zasnoval v obliki kratke lirske črtice v letih prve svetovne vojne,

* Ivan Cankar, Izbrana dela I—VIII. Uredil Boris Merhar. Izdala Cankarjeva založba.